

Samek, Bohumil

G. Santiniho projekt benediktinského kláštera v Rajhradě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná. 1961, vol. 10, iss. F5, pp. [277]-287

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110645>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BOHUMIL SAMEK

G. SANTINIHO PROJEKT
BENEDIKTINSKÉHO KLÁŠTERA V RAJHRADĚ

Výsledky výzkumu české barokní architektury publikované v poslední době ukázaly, do jaké míry postoupily přípravy k syntetickému výkladu dějin umění XVII. a XVIII. století. Je pochopitelné, že se převážná většina prací zabývala vrcholným údobím, neboť právě v této době dosáhla česká barokní architektura nejvyšších uměleckých poloh a osobitého výrazu.¹ Ačkoli se přistoupilo k řešení souhrnných otázek, přece se objevily studie, které ukázaly, že existuje ještě nepovšimnutý materiál a zůstávají nevyužity některé možnosti výkladu základní problematiky, na příklad perspektivního směru barokní architektury. V tomto ohledu má důležité postavení práce V. Richtra o zámecké kapli ve Smiřicích.² V. Richter vyšel z podrobné analýzy dosud neznámého projektu této památky, určil za jejího projektanta G. Santiniho a tím i Santiniho podíl na architektonické tvorbě vrcholného baroka na začátku XVIII. století.

Santiniho činnost se neprojevila pouze v Čechách. Také na umělecky odlišně orientované Moravě se nacházejí díla, která patří k vrcholům jeho tvorby. Nejsou nikterak neznáma. Některá byla zachycena již památkářskou a topografickou literaturou XIX. století, nechybí v Prokopově nástinu dějin architektury na Moravě³ a dotkl se jich ve svých pracích i Zd. Wirth.⁴ Velkým pokrokem v bádání byla dosud jediná souhrnná monografická práce o G. Santinim, kterou roku 1936 otiskl O. Stefan v Prager Rundschau.⁵ O. Stefan zde rozdělil Santiniho tvorbu na architekturu tvořenou v duchu běžné barokní produkce a na gotisující a pronikovou architekturu; mimo jiné vyjmenoval i jeho dílo na Moravě: klášter ve Žďáře nad Sáz., poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře, poutní kostel, betlémské kaple a zámek (dnešní fara) v Jaroměřicích u Jevíčka, poutní kostel P. Marie ve Křtinách, zámecký kostel ve Vranově n. D. a klášter v Rajhradě. Přisoudil mu účast na opravách kláštera Hradiska u Olomouce a ideu hřbitova ve Střílkách. Tuto řadu dále rozhojnil St. Sochor o dvě drobné stavby v okolí žďárského kláštera: dolní hřbitov ve Žďáře a farní kostel sv. Václava ve Zvoli.⁶ V. Richter začlenil Santiniho dílo do barokní architektonické tvorby na Moravě a vytkl jeho ojedinělost v tomto prostředí.⁷ Na rozdíl od celkové převahy vídeňských vlivů je G. Santini jediným architektem velkého formátu (práci F. M. Kaňky a nevyjasněnou otázku zásahu Kryštofa Dienzenhofra do

stavby jezuitské koleje v Olomouci⁸ lze ve srovnání se Santiniho stavbami pomínout), který představuje umělecké spojení Čech a Moravy.

Převážná většina Santiniho moravských prací byla mu přičtena slohovou kritikou, pro niž se jen výjimečně našla podpora v písemných zprávách (Žďár nad Sáz.). Jiným případem, kde o Santiniho autorství nebylo nejmenších pochybností, jsou návrhy benediktinského kláštera a kostela v Rajhradě u Brna. Santiniho práce pro rajhradského probošta Antonína Pirma neupadla nikdy v zapomnutí, tradována klášterními anály a historiky po celé XVIII. a XIX. století.⁹

Kromě letmých zmínek nevěnovaly však novodobé dějiny umění Rajhradu větší pozornost. Nadšeného diletaanta F. M. Žampacha sice přivedla působivá stavba a přístup do klášterního archivu k napsání několika novinových článků, které potom vyšly souborně v drobné brožůře, avšak přínos pro poznání rajhradské architektury byl adekvátní jeho možnostem.¹⁰ Rovněž drobný svazek vydaný V. Pokorným a Z. Drobnu v edici Poklady umění v Čechách a na Moravě omezil se pouze na převzetí údajů starší literatury.¹¹ V recenzi tohoto dílka upozornil V. Richter mimo jiné na další možnosti prohloubení našich znalostí o Rajhradě na příklad studií rukopisů P. Cerroniho.¹² Dějiny umění na Moravě a ve Slezsku, jejichž dva svazky P. Cerroni dokončil roku 1807, obsahují mnoho důležitých sdělení o výzdobě rajhradského kostela. O jeho architektuře pouze konstatují, že 64. probošt Antonín Pirmus vystavěl kostel, jehož projekt vypracoval italský architekt Santini, který vybudoval mnohé stavby v Čechách. Stavbu prováděl Frant. Klíčnick a za probošta Otmara Conrada bylo roku 1778 podepřeno kněžiště.¹³

Důležitými prameny pro dějiny novostavby rajhradského kláštera jsou písemnosti klášterního archivu uložené od roku 1950 ve Státním archivu v Brně. B. Dudík ve druhém svazku svých dějin rajhradského kláštera sice cituje některé smlouvy s řemeslníky, ale nepovšiml si zřejmě všeho a přehlédl některé podrobnosti, důležité pro umělecko-historické bádání.¹⁴ B. Dudík také vylicil události před započítím novostavby. Když se definitivně rozhodlo, že nový klášter má stát na starém místě, kde se rozkládala středověká stavba, přikročilo se roku 1721 k úpravě stavebního místa pro nový kostel. Především bylo třeba zpevnit podkladovou půdu v bažinatém terénu a započalo se s bořením kostela, které trvalo do dubna 1722. Hned potom, 4. července toho roku, byl položen základní kámen a po sedmnácti letech, 7. června 1739, byl kostel vysvěcen. O projektu nového kostela B. Dudík píše, že rajhradský probošt Antonín Pirmus jednal s pražským architektem G. Santinim, kterého podle nedatované vlastnoruční relace uložené v klášterním archivu pod sign. B. IV. 3 informoval o stavu terénu určeného pro staveniště. Tento fascikl však dnes ve fondu rajhradského kláštera chybí. V písemnostech rajhradského archivu jsou však ještě jiné dosud nepovšimnuté zprávy o projektantovi. Ve smlouvě, kterou uzavírá dne 30. září 1722 probošt Antonín Pirmus s Janem Ebenbergem, se tento brněnský tesař zavazuje, že provede vazbu

střechy na novém kostele, sanktusníku a na dvou velkých zvoncových věžích se závěsy na zvony „ . . . nach Inhalt und Proportion des Baumeisters Herrn Santini Abrisses . . . “. K této smlouvě, která je dochována ve dvou vyhotoveních, je připojeno nedatované, vlastní rukou Ebenbergrovou psané vyúčtování, v němž je opět zdůrazněno, že vše bylo provedeno přesně „ . . . nach Abriss des titl. Herrn Santini “. Za práce na novém kostele dostal J. Ebenberger 4500 zl. a naturálie.¹⁵ Dále máme přímo doloženu přítomnost G. Santiniho v Rajhradě. Podle souborného vyúčtování nákladů na stavbu nového kostela v roce 1723 (zápis byl zřejmě psán po smrti G. Santiniho) bylo dáno „dem Herrn Baumeister Santini seel. Reis-Unkosten 60 zl.“¹⁶ G. Santini tedy asi na Pirmovo vyzvání zhotovil a do Rajhradu poslal plány, podle nichž byla stavba roku 1722 založena. Jelikož dílo rychle pokračovalo (lze se o tom přesvědčit z vyúčtování za rok 1723, otištěného in extenso v příloze), přijel G. Santini příštího roku sám dohlédnout na práci. Doba sice není přesně určena, muselo to však být před 7. prosincem, kdy Santini v Praze zemřel.¹⁷ I když citované prameny jmenují G. Santiniho stavitelem, přece je jasné, že jde o architekta. Dokládá to nejen vyplacená odměna charakterizovaná jako cestovní výdaje, ale i samo vyúčtování, které na prvním místě uvádí plat nejmenovaného políra a zedníků. Jméno stavitele se dovídáme z pamětního zápisu na pergamenu vloženého do báně věže dne 14. září 1728, v den jejího osazení na místo. Po obsáhlém úvodu je zaznamenáno, že tu pracovali brněnští měšťané, a to murarius Franciscus Klicznik, qui non solum ecclesiam una(m) cum fundamentis noviter erexit, sed etiam has turres (věže, na něž je knoflík usazován) ad antiquam tamen fundamenta in altitudinem produxit. Ligneo vero labore tum in ecclesia, tum in turribus per fabrum lignarium Joannem Ebenberger perfecit.

Úkolem této studie není podrobné vyličení celého průběhu stavby, jak jej lze sledovat v poměrně bohatém písemném materiálu. Přece však pro pohled na hotové architektonické dílo není bez významu zjištění, že během dvou let byl kostel v hrubém zdivu hotov. Dne 14. srpna 1722 uzavírá Antonín Pirmus smlouvu s brněnským kameníkem Janem Jiřím Körnerem na zhotovení soklu v kostele a 21. února příštího roku se již J. J. Körner zavazuje, že udělá v kostele poprsní římsu z boskovického kamene.¹⁸ Konečně pak 12. května 1724 sjednává probošt smlouvu na pokrytí střechy kostela s brněnským pokryvačem Ondřejem Strunckem, jemuž se hned 2. června vyplácí první obnos.¹⁹ Čtyři léta po položení základního kamene byla dohotovena také klenba kostela, takže 4. června 1726 mohla být již uzavřena smlouva s brněnským malířem Janem Jiřím Etgensem na její freskovou výzdobu. Z kvitancí připojených ke smlouvě vysvítá, že 6. listopadu 1729 byl malíř s prací hotov a dostal za ni 3000 zl.

Dosud jsme se zabývali pouze stavbou kostela. Jak vysvitne z dalšího, dodal G. Santini plány nejen na kostel, ale na celý klášter. Jak již bylo řečeno, probošt Antonín Pirmus započal svoje stavební podnikání budováním kostela. Ze smluv

s řemeslníky vysvítá, ze se také hned plynule přikročilo k práci na konventních budovách přilehlých k jeho jižní zdi. Dne 18. dubna 1727 se kamenický mistr z Olomouce Jan Havel zavazuje ke zhotovení portálu do šnekového schodiště v kostele, dále pak dodá portály do sakristie, do refektáře a na jiná místa.²⁰ Jmenovaný již tesař Jan Ebenberger má vyzvednout krov nad sakristií, kapitulní síň a nad onou částí prelatury, která je již hotova.²¹ Z 12. května 1727 pochází smlouva s pokryvačem Ondřejem Struncem na zakrytí refektáře a prelatury.²²

Ve smlouvách s řemeslníky se na několika místech mluvilo o výkresech, podle nichž měla být práce provedena. Šťastnou shodou okolností se dochovalo značné množství plánů, uložených donedávna dílem na farním úřadě v Rajhradě, dílem v nedalekých Rebešovicích.²³ Z bohaté sbírky se jich mnoho týká přímo rajhradského kláštera a klášterního kostela. Jsou ovšem nestejné povahy a kvality. Vedle hlavní skupiny plánů, jejichž úplný katalog zde podávám, nacházejí se tu i listy papíru, na nichž jsou kresby různých detailů, oken, portálů a sloupů; jsou zde technické výkresy novějšího data i vyměření stávajícího stavu v různých údobích výstavby kláštera. Z přípisků je patrné, že některé listy byly součástí dnes zčásti ztracených smluv a vyúčtování. Většina níže vyjmenovaných výkresů byla asi v roce 1930 podlepena jemným lněným plátnem, napnuta na tenké rámy a po dlouhou dobu vystavena účinkům světla ve vlhkém a prašném prostředí. Některé kresby jsou proto velmi špatně zřetelné a text vysvětlivek psaných inkoustem je značně zašlý a obtížně čitelný.

I. Půdorys a perspektiva kláštera v Rajhradě. Papír 1007×632 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem napnutým na rámu). Měř. (0) — 40 — Massstab von 40 mährischen Klafter. Rámováno slabou a silnou linkou, rýsováno tuší, síla zdíva položena šedou barvou, perspektiva šedě stínována. Parková úprava kolorována žlutou a zelenou barvou, voda modrou. Obr. č. 38.

II. Půdorys, podélný a dva příčné řezy (kněžištěm a západní částí lodi) kaple u klášterního kostela. Papír 718×507 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem vypnutým na rámu). Rámováno slabou a silnou linkou, rýsováno tuší a lavírováno, okenní otvory lavírovány modrou barvou. Obr. č. 39.

III. Půdorys přízemí vstupního (severního) křídla prelatury. Papír 660×440 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem vypnutým na rámu). Rýsováno tuší, síla zdíva západního křídla prelatury položena šedou, ostatních staveb červenou barvou. Obr. č. 40.

IV. Půdorys 1. patra vstupního (severního) křídla prelatury. Papír 735×513 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem vypnutým na rámu). Rámováno slabou a silnou linkou, rýsováno tuší, síla zdíva západního křídla prelatury položena šedou, ostatních staveb červenou barvou. Ve velkých sálech načrtnut tužkou rozvrh nástropních zrcadel s úponkovými motivy, strop hlavního sálu vyplněn skizzou figurální komposice v oblacích (tužka, lavírovaná tuš, žlutě a modře akvarelováno). Obr. č. 44.

V. Půdorys a řez s pohledem na jižní stěnu schodiště vedoucího z chodby před sakristií do prvního patra konventní budovy. Papír 720×488 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem napnutým na rámu). Měř. (0) — 6 Klofter — Masstab von 6 mährischen Kloftern. Rýsováno tuší, síla zdiva položena červeně, lavírováno tuší, okenní otvory modře. Dole na vyznačené zdi přípisek: Dises gelblet angestrichenes Stuc (sc. Stück) bedeutete die kirchen Mauer. Obr. č. 41.

VI. Půdorys a řez s pohledem na severní stěnu schodiště vedoucího z chodby před sakristií do prvního patra konventní budovy (varianta). Papír 696×485 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem napnutým na rámu). Měř.: (0) — 6 Kloftern — Masstab von 6 mährischen Kloftern. Rámováno slabou a silnou linkou, rýrováno tuší, síla zdiva položena šedě, stínováno, okenní otvory modře lavírovány.

VII. Půdorys kláštera (varianta). Papír 970×630 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem napnutým na rámu). Měř.: (0) — 20 — Masstab von 20 mährischen Klafter. Rámováno slabou a silnou linkou, rýsováno tuší, síla zdiva položena šedou, zahradní zeleň zelenou barvou. Vpravo dole text: Ein groser nach der Lange des Gebäu ausgeborgene) . . . Nahore nadpis a legenda k písmenům v. plánu. Obr. č. 42.

VIII. Nárys severního průčelí kostela a prelatury (podle návrhu varianty). Papír slepený ze dvou kusů 455×1295 mm, fil. nezjistitelný (podlepeno plátnem napnutým na rámu). Měř.: (0) — 100. Rámováno slabou a silnou linkou, rýsováno tuší a lavírováno. Obr. č. 43.

IX. Nárys severního průčelí kostela a prelatury. Papír 275×622 mm, fil.: štít s nezřetelnou výplní. Rámováno slabou a silnou linkou, rýsováno tuší, střechy lavírovány červeně, okenní otvory tuší. List dodatečně očíslován: No 94.

X. Nárys severního průčelí klášterního kostela s částí přilehlé budovy. Papír 477×637 mm, bez filigránu. Měřítko bez popisu. Rámováno silnou linkou, rýsováno tuší, střecha lavírována červeně, okenní otvory tuší. List dodatečně očíslován: No 95. A tergo při okraji na přilepeném papíru otisk inkoustem psaného textu: Plan / . . . Kloster Stiftt Raygerns, samt der Kirche, wie solches heutigen Tages theils . . . / . . . unter das Tach . . . Obr. č. 45.

XI. Půdorys krovu klášterního kostela. Papír 585×415 mm, fil.: dvojhlavý orel s velkou korunou, pod ním písmena HGM. Rýsováno inkoustem. A tergo přípisek rukou XVIII. století: Fabrorum Lignarioru(m).

XII. Profil podstavce. Papír 222×290 mm, bez filigránu. Rýsováno inkoustem, pod linkou nápis: Sagoma del disegno di un piedi. A tergo jiný profil stejným způsobem rýsovaný s nápisem: Sagoma mandata di un piedi.

Máme tedy před sebou dva generální projekty celého klášterního areálu, k nimž se připojuje nestejný počet výkresů fasád a půdorysů některých částí budovy. Dále pak dva nárysy severní fronty fasády kostela a kláštera (IX, X), konečně pak půdorys vazby krovu kostelní střechy a list, na němž italský pří-

pisek označuje kresbu jako „předlohu nákresu podstavce“ a „žádanou předlohu podstavce“. Již při zběžné prohlídce plánů je patrné, že všechny nejsou dílem jedné ruky. Grafické provedení s charakteristickým stínováním síly zdíva v půdorysu staveb odlišuje prvních osm plánů. Další dva (IX, X) jsou kresleny tuší jiné kvality, oslřejším perem na jiném papíře, se smyslem pro čisté grafické vyjádření. Jestliže se na všech předchozích plánech klade důraz na celkovou vnější úpravu (jsou jakýmsi obrazem svého druhu), jde v obou posledních případech (XI, XII) o zběžné náčrtky.

Plány zařazené pod č. I a VII představují generální projekty klášterního areálu. Na ploše 70×77 mor. sáhů je komponován klášterní kostel, čtyřkřídla konventní budova s kapitulní síní a knihovnou přiléhající k jižní zdi kostela a čtyřkřídla prelatura, uzavírající čtvercové nádvoří před hlavním vchodem do chrámu. Při celkově stejném uspořádání budov se jeví v řešení interiérů a některých částí stavby mezi oběma projekty určité rozdíly.

Výchozím návrhem je plán č. I. Kromě půdorysu přízemí je tu i axonometrický pohled vypracovaný v průčelní perspektivě. Detailně je proveden půdorys kostela, k jehož severní stěně lodi přiléhá samostatná kaple. Hlavní, severní křídlo prelatury je zdůrazněno v ose vysoce odstupněným risalitem se zaoblenými nárožními, v jehož patře je projektován velký sál (viz IV). V kvadratuře, zabírající plochu 25×30 sáhů, je okrasná zahrada s kašnou a vodotryskem. Západní obvod klášterních budov pak sleduje vodoteč lemovaná dvěma řadami stromů, za níž se rozkládá sad.

Varianta projektu (VII) ponechává řešení kostelní architektury až na průčelí, pročež je tu vyneseno pouze vnější obrys kostela. Místo předsíně otevřené a v ose půlkruhovým portikem vysunutě do nádvoří ponechává varianta volné místo, takže průčelí je již od přízemí konkávně vypnuto a vstupuje se přímo do mezivěžního prostoru. V konventní budově se mění pouze dispozice některých nevýznamných místností. Nejvýraznější změnou je šnekové schodiště do patra před sakristií, které detailní výkresy (V, VI) výchozího projektu řeší pravoúhlým zalamováním. Zahradní úprava rajske zahrady poskytuje tři symetrické varianty. Okrasná zahrada je umístěna také do kouta sevřeného západním křídlem konventu a jižním křídlem prelatury. Největší změně podléhá dispozice prelatury. Proti předchozímu návrhu tu není zdůrazněno vstupní křídlo, takže z vnějšího pohledu jsou všechny strany prelatury architektonicky rovnocenné. Stejně jsou vyváženy i dvorní fasády, v jejichž osách vystupují risality v šířce tří okenních os. Tato varianta konečně vypouští kapli, takže čtvrté křídlo prelatury naráží celou svou šířkou na severní zeď kostela.

K variantě projektu se vztahují ještě dva další plány, kreslené však jinou rukou. Na listě č. IX je nárys severního průčelí kostela a kláštera ve stejném rozsahu jako na plánu VIII. X. list rozvádí ve větším měřítku fasádu kostela. Na rozdíl od předchozího projektu je na plánu IX. změněna hmota severního křídla

prelatury, které je zkrácené a ke kostelu přiléhá dvakrát odstupněná stavba s nižším zastřešením. Také architektonický detail je poněkud jiný. Okenní šambrány prelatury jsou jednodušší, např. jsou vynechány konsoly nesoucí parapetní římsu. Na kostele chybí křídla postavená po stranách hlavního průčelí dvojvěží, odlišně je komponováno okno zvonice a v konfiguraci tří okenních otvorů v lodi je změněn průběh nadokenních říms a jinak je konstruováno horní okno. Nápadný je častější výskyt klenáku a modelace sanktusní vížky do podoby mitry. Určení vztahu skupiny prvních osmi plánů a výkresů č. IX a X je obtížné a dosud nelze vyslovit konečný soud. Měla by se snad vzít v úvahu také skutečnost, že oba listy byly kdysi vevázány do knihy a očíslovány pořadovými čísly 94 a 95 rukou, která se vyskytuje na plánech grafické sbírky Uměleckoprůmyslového musea v Brně. Z tohoto konvolutu byly oba rajhradské plány v neznámé době vyňaty. Zdá se, že jde spíše o kresbu provedenou s určitými změnami podle předlohy než o samostatný návrh. Z obsahu textu fragmentálního nápisu na zadní straně X. plánu lze snad vyrozumět, že nápis vznikl v době, kdy bylo dokončeno zastřešení kostela. Bylo to tedy po roce 1724, kdy byla sjednána smlouva s pokrývačem, pravděpodobně roku 1728, kdy byl napsán pamětní zápis vložený do dokončené věžní bání. Také poznámka na našem plánu má memoárový charakter. Její datování však není zcela rozhodující pro dobu vzniku samotného plánu. Mohla být také napsána dodatečně na starý výkres.

Na půdorys vazby kostelní střechy vrhá určité světlo citovaná smlouva s tesařem J. Ebenbergrem, z níž se dovidáme, že G. Santini dodal také její projekt. Zde jde ovšem o neupravený náčrt, který by sice mohl vyjít z architektovy ruky, je však také možné, že jde o pracovní výkres překreslený podle generálního projektu pro potřeby tesařů. Tomu také nasvědčuje nápis na zadní straně papíru: *fabrorum lignariorum*.

Poslední list na sebe upozorňuje svými dvěma nápisy v italské řeči. Nabízí se tu totiž domněnka, že máme před sebou Santiniho vlastnoruční text, v němž se obrazil jeho italský původ. V případě potvrzení tohoto zjištění mohly by snad oba tyto nápisy přispět k určení ruky píšící poznámku na papír s půdorysem krovu, respektive popisující VII. plán. Zběžně črtané tahy písmen italského nápisu v leccěms připomínají úhledné, pozorně psané písmo legendy VII. plánu a popisků na detailních výkresech schodiště (V, VI).

Z předcházejících úvah vyplývá, že skupina prvních osmi plánů, provedených jednou rukou, je pro stavbu rajhradského kláštera nejdůležitější z celé sbírky. Stavebník se při realizaci rozhodl pro druhou variantu návrhu. Oproti klášterním budovám, jejichž stavba se protáhla hluboko do XIX. století a nebyla vlastně nikdy dokončena, vyrostl kostel neobyčejně rychle, proveden přesně podle projektu. Jeho budova je proto nejčistší ukázkou Santiniho architektury v Rajhradě. Podrobný rozbor tohoto nejzávažnějšího architektonického útvaru kláštera ukáže,

do jaké míry souvisí geometrická osnova jeho půdorysu a architektonický detail se stavbami připsovanými G. Santinimu.

O projektantovi benediktinského kláštera v Rajhradě nemůže být vzhledem k citovaným písemným pramenům i k charakteru navrhované architektury pochybnosti. Ptáme-li se však přímo, kdo kreslil studované plány, nelze odpovědět jednoznačně. Žádný z listů není podepsán a výsledky srovnání rukopisu nejsou zcela přesvědčující. Určité poučení přináší kresba půdorysu kostela na prvním plánu. Jsou zde totiž zachovány vpichy po kružítku, tedy středy kružnic potřebných při konstrukci. Poloha těchto středů však konstruována není, takže se zdá, že byla vynesena podle předlohy a z těchto míst potom nanášeny známé míry. Také úprava všech výkresů nepůsobí dojmem prvotního návrhu. Naopak je to spíš komplet (ovšem neúplný — chybí např. řezy), který byl vypracován tak, aby mohl být předložen objednavateli. Porozumění pro složitou konstrukci půdorysu kostela a její pozoruhodně přesné vynesení (alespoň ve výchozích bodech) nás ujišťuje, že kresby musel zhotovit sám projektant, nebo někdo, kdo byl s jeho geometrickým myšlením dopodrobna obeznámen.

Příloha:

Extract

wieviel an dem neuen Kirchen Gebuuh pro 1723 Gelt Aufgang.

		fl.	kr
3207	$\frac{1}{4}$ mauerer Tag Arbeit, dem Palier 45, denen Gesellen zu 30 kr.	1638	58
3432	Tag Löhner, täg. à 10 kr	572	
719	$\frac{2}{4}$ unterthönigen Zimerleithen zu 18 et 14 kr	181	54
	denen briner zimerleithen Meister Ebenberger	890	
	dem H. Bauhmeister Santini Seel. reis Unkosten	60	
137	$\frac{2}{4}$ Klafter rothe Stein Brecherlohn à 24 kr	55	
49200	erkaufte Dekhzügl à 6 zl	295	
10500	so die Herr Hofst machen lozen à 2 zl 30 kr	26	15
342800	allerhand gebrände gesimbs und mauer Zügl von Machen und Brenen zu 1 zl 18 kr	447	6
3068	Metzen Kalch zu 5 kr.	255	40
259	$\frac{1}{2}$ Schuh Gesimbs steiner à 40 kr 173 zl		
16	Klafter 6 Schuh Zokhl oder Quater, Stükh zu 6 zl 36 kr	106 zl 20 kr	} 299 30
6	Klafter 26 Schuh alt über arbeite Quater, Stükh à 3 zl	20 zl 10 kr	
192	Cent. 68 lib. allerhand stab., schlüs. und gatter Eysen	1074	9
739	Schokh 50 St. Latten Megl à 10 kr	123	18 $\frac{1}{2}$
	Summa	5918	50 $\frac{1}{2}$

Poznámky

¹ A. Piffli, Dynamické ilúzie v barokovej architektúre. Technický sborník. Bratislava 1950, 103—124. — H. G. Franz, Gotik und Barock im Werk des Johann Santini Aichel. Wiener

- Jahrbuch für Kunstgeschichte XIV (XVII), 1950, 65–130. — M. K o r e c k ý, Tvorba Kiliána Ignáce Dienzenhofera. Zprávy památkové péče XI/XII, 1951/1952, 45–107. — Týž, Poznámky k pražskému Dienzenhoferovu prostoru a klenbám. Umění I, 1953, 261–285. — O. R a d a, Prostor v barokní pohybové architektuře. Umění III, 1955, 213–240. — M. K o r e c k ý, K architektuře a fresce klenby svatomikulášské lodi na Malé Straně. Jan Lukáš Kracker, Svatý Mikuláš. Praha 1959, 32–40. — O. S t e f a n, Plastický princip v české architektuře barokní na počátku XVIII. věku. Umění VII, 1959, 1–17. — Týž, Barokní princip v české architektuře XVII. a XVIII. století. Umění VII, 1959, 305–330.
- ² V. R i c h t e r, Zámecká kaple ve Smičicích. Sborník fil. fak. Brno IV, C 2, 1955, 91–107.
- ³ Aug. P r o k o p, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung IV, Wien 1904.
- ⁴ Zđ. W i r t h, Barokní gotika v Čechách v XVIII. a 1. polovici XIX. století. Pam. archeol. XXIII, 1908/1909, 121–155, 200–219. — Týž, Zámek Koruna v Chlumci nad Cidlinou. Sborník k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádl. Praha 1929, 161–178.
- ⁵ O. S t e f a n, Das Hochbarock in der Architektur Böhmens und Mährens. Giovanni Santini Aichel. Prager Rundschau VI, 1936, 127–138.
- ⁶ Stan. S o c h o r, K symbolismu barokní architektury. Umění Zdeňku Wirthovi k šedesátinám. Praha 1938, 249–258.
- ⁷ V. R i c h t e r, Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě. Volné Směry XXXVII, 1941/1942, 286–296.
- ⁸ V. R i c h t e r, Plány jezuitských staveb v Olomouci. Cestami umění. Praha 1949, 157.
- ⁹ Na příklad probosti M. Stehlik (zemřel 1749), Bonaventura Pitter (1708–1764), Otmar Konrád (1729–1812), dále benediktini Alex Habrich (1736–1794), Gerard Lefebure (kolem 1803) a další, jejichž rukopisná díla jsou uložena ve Státním archivu v Brně, fond E 6. Tiskem vyšlo: Gr. W o l n y, Geschichte des Benediktiner Stiftes Raygern in Mähren. Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens III, 1829, 22. — Týž, Kirchliche Topographie von Mähren II/1. Brno 1856, 408. — B. D u d í k, Geschichte des Benediktiner — Stiftes Raygern im Markgrathume Mähren II. Wien 1868, 327 n. Historický zájem byl v klášteře již v XVIII. století tradiční a někteří řádoví dějepisci XIX. století byli významnými postavami soudobé historické vědy.
- ¹⁰ F. M. Z a m p a c h, Architektonické dílo Giovanni Santiniho na Moravě. Brno 1944.
- ¹¹ V. P o k o r n ý — Z. D r o b n á, Benediktinský klášter v Rajhradě. Poklady umění v Čechách a na Moravě XLVIII. Praha 1942.
- ¹² V. R i c h t e r, Časopis Matice moravské LXV, 1943, 234–235.
- ¹³ Petr C e r r o n i, Geschichte der bildenden Künste in Mähren und dem österr. Schlesien II (Bau- und Kunstgeschichte), 1807, fol. 111 v. Státní archiv v Brně, G 12, 33.
- ¹⁴ B. D u d í k, l. c., 327–335.
- ¹⁵ StA Brno, E 6, fasc. B b 17. Jan Ebenberger byl vnukem tesaře Hanuše Ebenbergra, pocházejícího z Landl ve Stýrsku, který získal 16. ledna 1654 v Brně měšťanské právo a zde před 30. zářím 1684 zemřel. Srov. Jar. Dřimal, Zemský dům v Brně, Brno 1947, 74.
- ¹⁶ StA Brno, E 6, fasc. B b 27. List papíru popsáný zahnědlým inkoustem vypsánou rukou XVIII. století. Úplný opis viz v přiloze. A tergo poznámka pisatele listu: Consignation, wie hoch sich der neuen Kirchen Gebauh per 1723 belaufen thuet.
- ¹⁷ P. T o m a n, Nový slovník československých výtvarných umělců II, Praha 1950, 398.
- ¹⁸ StA Brno, E 6, fasc. B b 21.
- ¹⁹ StA Brno, E 6, fasc. B b 24. Ondřej Strunck byl, pokud je známo, členem již třetí generace brněnských tesařů tohoto jména. Stal se 25. dubna 1715 mistrem, den potom dostal měšťanské právo a jeho práce je doložena na některých stavbách v Brně. Zemřel 14. dubna 1733. Srov. Jar. Dřimal, Zemský dům v Brně. Brno 1947, 120. Zde je O. Strunck jmenován

kameníkem. Také rajhradskému klášteru podává nedatované vyúčtování kamenických prací. Podle výkresů zhotovil ostěň dveří a portálů. StA Brno, E 6, fasc. B b 21.

²⁰ StA Brno, E 6, fasc. B b 21.

²¹ StA Brno, E 6, fasc. B b 17. Smlouva byla uzavřena 2. ledna 1728.

²² StA Brno, E 6, fasc. B b 24.

²³ Je mi milou povinností vyslovit dík Frant. M. Žampachovi za všechnu podporu a pochopení, s jakým mně vycházel vstříc a umožnil studium sbírky, kterou po léta budoval. Rovněž jsem zavázán jeho synovci Vojtěchu Žampachovi za nevšední ochotu, s jakou mi pomáhal při heuristické práci. Všechny plány jsou dnes opatrovány Státním archivem v Brně.

ПРОЕКТ ДЖОВАННИ САНТИНИ (GIOVANNI SANTINI) — МОНАСТЫРЯ БЕНЕДИКТИНЦЕВ В РАЙГРАДЕ (RAJHRAD)

Выдающимся творцом чешской барочной архитектуры в начале XVIII в. был пражский архитектор, по происхождению итальянец, Джованни Сантини (Giovanni Santini). Целый ряд зданий в Чехии и Моравии, как показывает критический анализ архитектурного стиля, принадлежит ему. Однако только в отдельных случаях можно привести письменные данные, доказывающие его авторство, подлинные же планы являются редкостью.

Участие Сантини в постройке монастыря бенедиктинцев в Райграде под Брно (Rajhrad u Brna) доказано письменными документами, которые свидетельствуют также о пребывании Сантини в 1723 г. (в последний год жизни) в Райграде. Год тому назад здесь начали постройку костела по его проекту. Среди планов монастырского архива сохранилось несколько чертежей, содержащих два варианта проекта барочной новостройки, которые были разработаны или собственноручно самим Сантини или же лицом, подробно ознакомленным с его „геометрическим мышлением“. Из анализа письменных договоров с ремесленниками становится ясно, что Сантини лично создал план райградского монастыря.

Глава капитулы Антонин Пирмус (Antonín Pírmaš) выбрал для реализации второй вариант (план № 7). В сравнении с зданиями монастыря, строительство которых продолжалось вплоть до конца XIX в. и, собственно говоря, никогда не было окончено, костел был построен чрезвычайно быстро (см. в приложении фактуру расходов за 1723 г.) и точно по плану. Итак, здание костела является наиболее характерным примером архитектуры Сантини в Райграде, который может служить исходным пунктом при исследовании дальнейших сооружений, приписываемых этому архитектору.

Перевод: В. Влашинова

DAS PROJEKT DES BENEDIKTINERKLOSTERS IN RAJGERN VON G. SANTINI

Ein hervorragender Schöpfer der böhmischen Barockarchitektur am Anfang des XVIII. Jahrhunderts war der Prager Architekt italienischen Ursprungs Giovanni Santini. Vorwiegend durch die Methode der Stilkritik wird ihm eine ganze Reihe von Bauwerken in Böhmen und Mähren zugeschrieben. Nur in Einzelfällen kann man sich an schriftliche Nachrichten stützen und Originalpläne sind eine Seltenheit.

Von Santinis Teilnahme an dem Bau des Benediktinerklosters in Rajhrad bei Brünn sind schriftliche Belege erhalten geblieben, in denen wir feststellen können, dass Santini in seinem letzten Lebensjahre 1723 Rajhrad besucht hatte. Ein Jahr früher wurde mit dem Bau der Kirche nach seinem Projekt begonnen. In der Plansammlung des Klosterarchivs blieben manche

Zeichnungen erhalten, die zwei Varianten des Projekts des Barockneubaus darstellen, die entweder direkt der Hand Santinis entstammen, oder zeichnete sie jemand, der sich Santinis geometrisches Denken angeeignet. Aus den Verträgen der Handwerker erfahren wir, dass Santini selbst die Pläne des Klosters in Rajhrad herstellte.

Der Probst Antonín Pirmus entschloss sich für die Realisierung der zweiten Variante des Entwurfs (der Plan Nr. VII). Im Unterschied zu den Klostergebäuden, deren Bau sich tief in das XIX. Jahrhundert zog und eigentlich nie beendet wurde, erbaute man die Kirche ungewöhnlich schnell (siehe die Abrechnung für das Jahr 1723 in der Beilage) genau nach den Plänen. Ihr Gebäude ist infolgedessen das reinste Muster der Architektur Santinis in Rajhrad, das als Unterlage bei der Untersuchung weiterer Santini zugeschriebenen Bauten dienen kann.

Übersetzt von E. Uhrová

